

تحلیل دانش اندیشه سیاسی در ایران با تأکید بر منابع دانشگاهی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۰/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۵

مسعود پورفرد*

محمد باقری**

طیبه مهری آدریانی***

چکیده

دانش اندیشه سیاسی عنوانی است که به نیازهای علمی و اساسی جمهوری اسلامی ایران در حوزه بنیان سیاست و زندگی سیاسی اشاره می‌کند. در ایران، اندیشه سیاسی در طول تاریخ فراز و نشیب بسیاری بر خود دیده است و مدت‌زمان اندکی است که در دانشگاه‌های ایران به‌عنوان رشته‌ای مجزا به تدریس و تحصیل آن همت گمارده شده است. بررسی و ارزیابی وضعیت منابع دانشگاهی دانش اندیشه سیاسی هدف اصلی پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد، بر این اساس تلاش شده است با ابزار تحلیل «اس دلبیو آ تی»، به نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای دانش اندیشه سیاسی به‌عنوان بستر ایجاد منابع دانشگاهی دست یافته و از این مسیر راهکارهایی برای بهبود وضعیت موجود منابع این دانش ارائه شود.

واژه‌های کلیدی

دانش اندیشه سیاسی، علوم سیاسی، منابع دانشگاهی، روش تحلیل «اس دلبیو آ تی»

* استادیار علوم سیاسی و عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه poor657@gmail.com

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی (مسائل ایران)، دانشگاه یاسوج (نویسنده مسئول)

mohamadbaghery@gmail.com

tayebah.mohri@yahoo

*** کارشناس ارشد اندیشه سیاسی اسلام و ایران

مقدمه

امروزه، رشد، پیشرفت، تعالی و توسعه تنها از مسیر دستیابی به علم و فناوری ویژه قابل حصول است و بی‌شک این مهم محقق نمی‌گردد مگر با تلاش هوشمندانه و برنامه‌ریزی دقیق. بر این اساس آنچه که می‌تواند در این مسیر راهگشا باشد، تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه علمی و فناوری در بازه‌های زمانی بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت است. این مطلب در جمهوری اسلامی ایران، با تأکید و پیگیری رهبر معظم انقلاب، اهمیتی دوچندان یافته است. افزون بر آنچه در سند چشم‌انداز و قانون برنامه پنج‌ساله پنجم در این باره آمده، جمهوری اسلامی ایران دارای نقشه جامع علمی است که به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده و راه رسیدن به توسعه علمی را در کشور نشان می‌دهد. ارتقاء علوم انسانی بر مبنای دیدگاه‌های اسلامی و نیاز بومی در قانون برنامه پنج‌ساله پنجم و نقشه جامع کشور از جایگاه شایسته‌ای برخوردار است. در بند هفتم اهداف بخش نظام علم و فناوری و نوآوری سند، به ارتقا سطح مطلوب تولید علوم انسانی بر اساس مبانی اسلامی و نیازهای بومی تصریح شده است. ماده ۱۵ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم، دو وزارتخانه علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی را به اقدامات متعددی در جهت تحول در رشته‌های علوم انسانی با هدف ارتقا کیفی در حوزه دانش بومی مکلف کرده است. از این منظر، اندیشه سیاسی به‌عنوان یکی از رشته‌های علوم انسانی و به‌عنوان علمی که در حوزه سیاست در پی یافتن راهی در راستای شناخت حقیقت در عالم سیاست و زندگی عملی سیاسی است دارای اهمیت است. اندیشه سیاسی به‌مثابه دانش، عمری کوتاه در ایران دارد و از این حیث بررسی و مذاقه در راستای اعتلا و رشد این دانش موضوعیت دارد. از سوی دیگر، از لوازم رشد و توسعه دانش اندیشه سیاسی، منابع دانشگاهی می‌باشد که تا به امروز به‌طور مستقل به این موضوع پرداخته نشده است. پژوهش حاضر، بر آن است که از طریق بررسی و تحلیل وضعیت دانش اندیشه سیاسی در دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های ایران، اولاً جایگاه این رشته را در حوزه دانشی ایران مشخص نماید و ثانیاً از آنجا که دانش اندیشه سیاسی بالطبع بستر منابع دانشگاهی این رشته می‌باشد، وضعیت منابع دانشگاهی این رشته را نیز مورد بررسی قرار دهد. به بیانی دیگر، پرسش اصلی این

مقاله پیرامون منابع دانشگاهی دانش اندیشه سیاسی است که پاسخ به آن از طریق بررسی وضعیت دانش اندیشه سیاسی به عنوان زیربنای تولید منابع دانشگاهی آزمون خواهد شد. امید است که با جمع‌آوری شاخص‌های عمده اندیشه سیاسی در کشور که نموداری از دانشجویان، اساتید، محققان، آثار تولیدشده، مجلات و مطبوعات علمی، واحدهای آموزشی - پژوهشی و تحقیقاتی است، ارزیابی واقع‌بینانه‌ای از این حوزه دانشی ارائه گردد.

۱. تمهیدات نظری و روش پژوهش

دانش اندیشه سیاسی اشاره دارد به رشته‌ای^۱ دانشگاهی که زیررشته دانش سیاسی قرار می‌گیرد. دانش اندیشه سیاسی دانشی است مبتنی بر مبنای تأملات نظری در بنیاد و اساس سیاست که با ارائه نظریه‌های گوناگون تدوین گشته و مفاهیم بنیادینی همچون حکومت، حاکمیت، مصلحت عمومی، رابطه شهروندی، سعادت و نقادی نظام سیاسی را مورد بررسی قرار می‌دهد. بر این اساس، آن دسته از تأملات سیاسی را می‌توان اندیشه سیاسی به حساب آورد که به صورت یک نظام فکری کم‌وبیش منسجم با استفاده از بیان مفهومی، برخوردار از ساختار استدلالی و فارغ از هرگونه پیش‌انگاره‌ای در مورد اصول و بایسته‌های جزئی طرح شده باشد؛ اما مفهوم اندیشه سیاسی دارای تعاریف متعددی است: ریمون آرون نویسنده فرانسوی گفته است: «اندیشه سیاسی عبارت است از کوششی برای تعیین اهدافی که به اندازه معقولی احتمال تحقق دارد و نیز تعیین ابزارهایی که در حد معقولی می‌توان انتظار داشت موجب دستیابی به آن اهداف بشود.» (Pierce, p.252)؛ با این حال لوی اشتراوس آن را تأمل درباره آرای سیاسی یا ارائه تفسیری از آن‌ها می‌داند و رأی سیاسی را خیال، مفهوم یا هر امر دیگری می‌داند که برای تفکر درباره آن ذهن به خدمت گرفته می‌شود و با اصول اساسی سیاست نیز مرتبط می‌باشد (اشتراوس، ۱۳۷۳، صص ۲-۴). به باور بشیریه: «اندیشه‌های سیاسی در حول علائق عمده اجتماعی شکل می‌گیرد و خود بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد؛ و برای دریافت درست آن‌ها باید دیالکتیک اندیشه و واقعیت را بررسی کرد.» (بشیریه، ۱۳۷۹، ص ۱۲). شاید بتوان برآیند این تعاریف را در این جمله خلاصه نمود: «اندیشه سیاسی مجموعه باورهای فلسفی است که به طور

مستقیم به اداره امور جامعه مرتبط باشد.» (قادری، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۹۳)؛ بر اساس این نگرش، اندیشه سیاسی، دارای ماهیتی فلسفی است (فلسفی به معنای عام کلمه) که قوام گرفتن آن الزاماً مبتنی بر روش‌های علمی نیست؛ بدین معنا که در متدولوژی، از روش‌های فلسفی برمی‌خیزد و نه از روش‌های علمی. دیگر آنکه اندیشه سیاسی مستقیماً مرتبط با اداره امور مردم است. بر این اساس بسیاری از باورهای فلسفی از جرگه اندیشه سیاسی خارج است؛ اگرچه اندیشه سیاسی در دایره باورهای فلسفی است. در حقیقت این قید، تعریف را مانع می‌کند. لذا اندیشه سیاسی را در نگاهی کلی می‌توان دارای ویژگی‌های ذیل دانست:

یک. اندیشه سیاسی عام و کلی است و هرگونه تأمل در باب سیاست را شامل می‌شود.

دو. مجموعه باورهای فلسفی است.

سه. به‌طور مستقیم به اداره امور جامعه و مردم مرتبط می‌شود.

چهار. در پی حل بحرانی از جامعه انسانی است.

پنج. از خصلت ایدئولوژیکی برخوردار است.

پژوهش حاضر از حیث گردآوری منابع، تلفیقی از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی است. داده‌های میدانی عمدتاً از طریق مراجعه به پایگاه‌های اطلاع‌رسانی و بعضاً به‌صورت شفاهی گردآوری شده و سپس از طریق مدل «اس دبلیو اُ تی» تجزیه و تحلیل می‌گردند. «اس دبلیو اُ تی»^۲ سرواژه عبارات قوت‌ها^۳، ضعف‌ها^۴، فرصت‌ها^۵ و تهدیدات^۶ است (پیرس، ۱۳۸۲، ۳۰۷-۳۰۹). از طریق تحلیل «اس دبلیو اُ تی» این امکان حاصل می‌شود که به تجزیه تحلیل وضعیت موجود پرداخت و تصمیماتی اتخاذ نمود که قوت‌ها را با فرصت‌ها متوازن سازد. قواعد حاکم بر ماتریس تحلیلی ارائه شده عبارت‌اند از:

یک. چگونه می‌توان با بهره‌گیری از نقاط قوت حداکثر بهره‌برداری را از فرصت‌ها

انجام داد؟ (اس اُ)^۷

دو. چگونه با استفاده از نقاط قوت می‌توان اثر تهدیدات را حذف کرد یا کاهش

داد؟ (اس تی)^۸

سه. چگونه باید نقاط ضعف را تبدیل به نقطه قوت کرد یا از شدت نقاط ضعف کاست؟ (دبلیو^۹)

چهار. چگونه باید با کاهش دادن نقاط ضعف تأثیر تهدیدات را کاهش داد یا تأثیرشان را حذف نمود؟ (دبلیو تی)^{۱۰}

به طور خلاصه می توان گفت هدف از تحلیل و بررسی فرصت ها و تهدیدات ارزیابی این مسئله است که چگونه می توان فرصت ها را به دست آورد و از تهدیدات اجتناب نمود (Chang, 2005).

در این پژوهش پس از بررسی شاخص های انسانی و شاخص های ساختاری و شاخص های عملکردی، اعتبارسنجی این داده ها در ارتباط با ویژگی ها و پیامدهای دانش اندیشه سیاسی بررسی می شود و ضمن نتیجه گیری از مباحث ارائه شده، برخی فرصت ها و تهدیدهای موجود پیرامون منابع دانشگاهی این رشته، مورد سنجش قرار خواهند گرفت. شاخص های آموزشی شامل شاخص های کمی، کیفی و تحلیلی است که مربوط به اعضاء هیئت علمی، برنامه ها و فضاهای آموزشی و درسی، کارشناسان آموزشی، سطوح و مقاطع تحصیلی... می باشد. شاخص های پژوهشی شامل شاخص های کمی، کیفی و تحلیلی در ارتباط با مراکز تحقیقاتی، محققین، انتشارات تحقیقاتی، و... می باشد. در مجموع در قالب شاخص های انسانی از قبیل تعداد پژوهشگران و دانشجویان، شاخص های ساختاری از قبیل تعداد مراکز آموزشی و پژوهشی و شاخص های عملکردی از قبیل تعداد کتاب ها، نشریات علمی-پژوهشی، پایان نامه ها و... در این پژوهش مورد توجه قرار خواهند گرفت.

۲. تاریخ اندیشه سیاسی در ایران

بسیاری از اندیشه ورزان، شکل گیری و شکوفایی اندیشه سیاسی را در قرون ۲ تا هشت هجری می دانند. جریان اندیشگی سیاسی در ایران در دوره مذکور، دارای نگرش ها و گرایشات گوناگون بوده است. به یک اعتبار، اهم گرایشات عمده و اصلی در این دوره عبارت اند از گرایش فلسفی- سیاسی؛ فقهی- سیاسی؛ علمی (اجتماعی)- سیاسی و مدیریت عملی سیاسی یعنی کارگذاری سیاسی یا سیاست گذاری. هر یک از این

گرایش‌ها، با موضوع و منظر خاص، ماهیت مسائل ویژه خود را داشته و منابع و آثار و نیز مؤسسان و پیروان شاخص خویش را داراست. حتی این گرایش‌ها هرکدام دارای خاستگاه، جایگاه و نقشی مشخص بوده و همچنین تاریخ و سیر تحولات معینی دارد. گرایش فلسفی-سیاسی در گستره ساختار و سیر اندیشگی سیاسی، بسان بنیاد اندیشه و اندیشه‌ورزی سیاسی و زیربنای سایر گرایش‌ها فکری سیاسی محسوب می‌گردد. این گرایش فکری سیاسی به‌عنوان پشتوانه نظری و عملی گرایش عملی و عینی سیاسی ایرانیان و در راستای آن از پگاه تاریخ و در جهان ایرانی پیشینه و ریشه‌هایی بس گسترده و استوار داشته و دارد. حکمت جاویدان که آمیزه‌ای از آموزه‌های حکمت دینی و حکمت عقلی یا فلسفی و حکمت سیاسی محسوب می‌گردد از اهم ویژگی‌های بارز قوم و سرزمین بارور و سترگ ایران است. مکتب رهایی‌بخش و تعالی‌آفرین اسلامی نیز شرایط بهینه‌سازی این گرایش را فراهم ساخت.

بر این مبانی و در این راستا، ایرانیان مسلمان و پیش و بیش از همه حکیم ابونصر محمد فارابی در قرن ۴ هجری موفق به تجدید بازپردازی و سرانجام تأسیس و تولید نظام نظریه اندیشه سیاسی در ایران و جهان اسلام گردید. گرایشی که با بهره‌گیری از یافته‌های فلسفی سیاسی و مدنی پیشین و به‌ویژه یونانی به‌صورت داده اولیه و با بازپردازی آن‌ها بر مبانی دینی مدنی اسلامی و با ساختار و سابقه حکمی و عقلانی ایرانی بازسازی شد (ر.ک: داوری اردکانی، ۱۳۶۲). این نگرش سیاسی تا حکمت متعالیه سیاسی صدرایی فرا رفته و در حکمت سیاست متعالی نظری و عملی امام خمینی (ره) بازتاب یافت (صدر، ۱۳۸۴، ص ۸۱). فرایندی که هم‌اینک در مرحله کاربردی عمل و آزمونی نوآمد قرار گرفته و چشم‌انداز تبیین نظری مبانی تحقق عملی و عینی توسعه اقتصادی توأمان با تعادل سیاسی و اجتماعی و در جهت تعالی معنوی و فرهنگی را فرا روی خود دارد. اندیشه و اندیشه سیاسی به معنای مدنظر در این پژوهش، در دوران پس از مشروطه در ایران مطرح گردید. توضیح آنکه در دوره رضاشاه، دو رویکرد سلبی و ایجابی در باب اندیشه سیاسی وجود داشت؛ از منظر سلبی، رضاشاه در پی مقابله با اندیشه‌های تکوین‌یافته در بستر مشروطه که اغلب خواستار تغییرات و اصلاحات سیاسی بودند، گام برمی‌داشت؛ اما از حیث ایجابی،

از آنجاکه سیاست‌های رضاشاه می‌بایست در زمینه نوسازی با موفقیت پیش می‌رفت، حمایت از گونه‌ای ایدئولوژی به‌مثابه تفکر سیاسی ناگزیر بود. او در وجه سلبی با تشیع و اندیشه‌های اسلامی مقابله می‌کرد (هدایت، ۱۳۷۵، ص ۳۸۲) و از سوی دیگر با ایجاد و حمایت از رویکردهای باستان‌گرایانه و ... (رک. بیگدلو، ۱۳۸۰)، در راستای تقویت ایدئولوژی پهلویسم اقدام می‌نمود. در این فضا جایی برای اندیشیدن فلسفی و عمیق درباره سیاست و شکل‌گیری اندیشه سیاسی در ایران وجود نداشت. در دوره محمدرضا شاه نیز همین روند با اندک تغییراتی دنبال شد. قبل از انقلاب، رشته علوم سیاسی فقط در دو دانشگاه تهران و ملی (شهید بهشتی کنونی) وجود داشت. به دلیل وجود اختناق سیاسی، مباحث اساسی مطرح نمی‌شد و تنها چند نوشته محدود در حیطه اندیشه سیاسی به رشته تحریر درآمد که آن هم عمدتاً برای دانشجویان علوم سیاسی و به‌عنوان کتاب درسی مطرح گردید. یکی ترجمه فارسی خداوندان اندیشه سیاسی و دیگری مکتب‌های سیاسی اثر بهاء‌الدین پاسارگاد. مرحوم حمید عنایت، به‌عنوان بنیان‌گذار و از پیشگامان جریان بومی‌گرایی در رشته علوم سیاسی، قدم‌هایی در این زمینه برداشت و با تهیه متون آموزشی و تدریس اقداماتی انجام داد.

پس از انقلاب اسلامی، فضاهای جدیدی برای پرداختن به اندیشه سیاسی مهیا شده بود که متأسفانه با شروع جنگ تحمیلی این امکان از میان رفت و تا سال‌های پایانی دهه ۱۳۶۰ و پایان جنگ در این زمینه کار خاصی انجام نگرفت. باین‌حال، در اوایل دهه شصت، با تأسیس دانشگاه امام صادق (ع) و نیز دانشگاه تربیت مدرس، تعداد دانشگاه‌هایی که در زمینه علوم سیاسی و به‌ویژه اندیشه سیاسی فعالیت می‌کردند افزایش یافت. هم‌چنین با تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی، کمیته برنامه‌ریزی علم سیاست نیز تغییراتی در برنامه و سرفصل دروس رشته علوم سیاسی اعمال کرد که با اندک تغییراتی، هنوز هم به همان سیاق مورد استفاده قرار دارد. از جمله در زمینه اندیشه سیاسی، دروس «مبانی اندیشه سیاسی در اسلام»، «نظام سیاسی و دولت در اسلام» و «اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران»، به‌عنوان دروس اصلی و اجباری افزوده شد. اکنون از عناوین شصت و هفتگانه دروس علوم سیاسی در مقطع کارشناسی، در حیطه اندیشه سیاسی علاوه بر دروس پیش‌گفته، «اندیشه سیاسی در غرب (الف) و (ب)» و

نیز «اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم»، به‌عنوان درس اصلی و اجباری تدریس می‌شود. البته در دروس اختیاری، عناوینی مانند «اندیشه‌های سیاسی در شرق باستان» و نیز «اندیشه سیاسی شیعه» وجود دارد.

۳. دانش اندیشه سیاسی در ایران

همان‌گونه که پیش‌تر بیان گردید، دانش اندیشه سیاسی، دانشی نوین‌یاد در ایران است و از عمر حضور این رشته در دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها، زمان زیادی نمی‌گذرد. همچنین دانشگاه‌های معدودی به دائر کردن این رشته به‌صورت مستقل همت گمارده‌اند که در این قسمت سعی شده است به این مراکز، تعداد هیئت علمی، تعداد پایان‌نامه‌ها و طرح‌های پژوهشی و نیز نشریاتی که به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم با اندیشه سیاسی در ارتباط‌اند اشاره شود. لازم به ذکر است که از میان گرایش‌های مختلف رشته علوم سیاسی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری، گرایش‌های «اندیشه سیاسی در اسلام» و «اندیشه سیاسی»، در برخی از دانشگاه‌ها و مراکز آموزش و پژوهشی دایر است. مؤسسات آموزشی و پژوهشی و دانشگاه‌هایی که در رشته اندیشه سیاسی فعالیت دارند، عبارت‌اند از:

جدول شماره ۱. دانش سیاسی در دانشگاه‌های ایران

آدرس سایت	نشریه	تعداد پایان‌نامه	تعداد اعضای هیات علمی (گرایش اندیشه سیاسی)	نام دانشگاه
www.tfu.ac.ir	علمی - پژوهشی حقوق و سیاست	۳۳	۶	دانشگاه تهران
www.tu.ac.ir		۱۵	۳	دانشگاه اصفهان
www.modares.ac.ir		۷۲	۴	دانشگاه تربیت مدرس
www.bou.ac.ir	علمی - ترویجی علوم سیاسی	۹۳	۵	دانشگاه باقر العلوم (ع)
www.isi.ac.ir	علمی - پژوهشی دانش سیاسی	۱۸	۴	دانشگاه امام صادق (ع)
www.basu.ac.ir	علمی - پژوهشی پژوهشنامه انقلاب اسلامی	۵	۴	دانشگاه بوعلی همدان
www.iknu.ac.ir			۳	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی
www.khu.ac.ir	علمی - پژوهشی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی	۸	۲	دانشگاه خوارزمی
www.razi.ac.ir		۱	۲	دانشگاه رازی کرمانشاه
www.sbu.ac.ir	فصلنامه علمی - پژوهشی رهافت‌های سیاسی و بین‌الملل	۲۲	۳	دانشگاه شهید بهشتی
www.atu.ac.ir	علمی - ترویجی پژوهش سیاست	۲۲	۵	دانشگاه علامه طباطبائی
www.um.ac.ir	پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل	۴	۳	دانشگاه فردوسی مشهد
www.guilan.ac.ir	فصلنامه علمی پژوهشی سیاست جهانی	-	۲	دانشگاه گیلان
www.umz.ac.ir	پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی	۴	-	دانشگاه مازندران
www.mofidu.ac.ir		۱۰۳	۵	دانشگاه مهید
www.yazd.ac.ir		۱۲	۳	دانشگاه یزد
www.sfbiau.ac.ir		۶	۲	دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
www.iauctb.ac.ir	فصلنامه علمی - پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل	۱۸	۵	دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

جدول شماره ۲. دانش سیاسی در مؤسسات پژوهشی

آدرس سایت	نشریه	تعداد طرح‌های پژوهشی و پایان‌نامه	تعداد اعضای هیئت علمی (گرایش اندیشه سیاسی)	مراکز پژوهشی و تحقیقاتی	
www.iscs.ac.ir			۲	پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی	۱
www.ri-khomeini.ac.ir	علمی - پژوهشی متین	۷۲	۵	پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی	۲
ww.hawzeh.ac.ir		۶	۱	پژوهشگاه حوزه و دانشگاه	۳
www.ihcs.ac.ir		۲۲	۳	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	۴
ihss.ac.ir	علمی - پژوهشی سیاست نظری		۲	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی	۵
www.iict.ac.ir		۲۶	۷	پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی	۶
www.iki.ac.ir	علمی - ترویجی معرفت سیاسی	۶۰	۹	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی	۷
cpt.isca.ac.ir		۹۰	۴	پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی	۸

از حیث مجلات تخصصی اعم از علمی-پژوهشی، علمی-ترویجی و علمی-تخصصی، مجله‌ای که به‌طور تخصصی در زمینه اندیشه و اندیشه سیاسی فعالیت کند در ایران وجود ندارد؛ اما بیشتر مجلات حوزه موضوعی علوم سیاسی مقالاتی در این زمینه منتشر می‌کنند. فهرست زیر که به‌طور استقرایی تهیه‌شده بیانگر عنوان و وابستگی مهم‌ترین این مجلات می‌باشد:

جدول شماره ۳. گستره معرفتی نشریات دانش سیاسی

عنوان	دوره	وابستگی
۱ معرفت سیاسی	دوفصلنامه	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
۲ مطالعات سیاسی	فصلنامه	دانشگاه آزاد واحد آزادشهر
۳ غرب‌شناسی بنیادی	دوفصلنامه	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۴ علوم سیاسی	فصلنامه	دانشگاه آزاد کرج
۵ علوم سیاسی	فصلنامه	دانشگاه باقرالعلوم(ع)
۶ علوم سیاسی	فصلنامه	دانشگاه آزاد آشتیان
۷ سیاست	فصلنامه	دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران
۸ ره‌آورد سیاسی	فصلنامه	انجمن دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق(ع)
۹ دانش سیاسی	فصلنامه	دانشگاه امام صادق(ع)
۱۰ جستارهای سیاسی معاصر	دوفصلنامه	پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۱۱ پژوهشنامه علوم سیاسی	فصلنامه	انجمن علوم سیاسی ایران
۱۲ پژوهش سیاست نظری	فصلنامه	پژوهشگاه علوم انسانی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی
۱۳ حکومت اسلامی	دو فصلنامه	دبیرخانه مجلس خبرگان رهبری

برآیند این جداول، به این آمار اشاره دارد که دانش اندیشه سیاسی در ایران دارای ۱۸ دانشگاه و ۸ مرکز پژوهشی، ۶۲۵ دانشجو، ۷۰ پژوهشگر، ۹۴ هیئت علمی، ۵۵۰ مقاله، ۷۱۱ پایان‌نامه و پژوهش، ۴۶۸ کتاب و ۱۸ نشریه می‌باشد. همچنین تعداد کتاب‌های منتشره در زمینه اندیشه و اندیشه سیاسی در دو دهه اخیر رشد نسبتاً خوبی داشته هرچند که بسیاری از این کتاب‌ها تنها به تاریخ اندیشه سیاسی پرداخته‌اند؛ اما کتاب‌هایی که به شکل تخصصی به موضوعات و مسائل اندیشه سیاسی پرداخته‌اند بسیار اندک‌اند و از تعداد معدودی ترجمه تجاوز نمی‌کنند. در اینجا می‌توان تألیف و ترجمه را به‌عنوان معیار در ارزیابی مدنظر داشت. پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم با انتشار مجموعه‌ای با عنوان «اندیشه سیاسی» را می‌توان به‌عنوان پرکارترین مرکز در راستای تولید منابع در این زمینه دانست.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

همان‌گونه که پیش‌تر بیان گردید، در پژوهش حاضر وضعیت دانش اندیشه سیاسی به‌عنوان دانش بسترساز منابع دانشگاهی این رشته، از طریق روش «اس دلبیو اُ تی» تحلیل خواهد شد. تحلیل فرصت‌ها و تهدیدات اساساً برای ارزیابی این امر به کار می‌رود که بررسی کنیم آیا می‌توان از فرصت‌ها استفاده کرده و تهدیدات را به حداقل برسانیم و همچنین این تجزیه و تحلیل نقاط ضعف برای بررسی عملکرد داخلی (مانند روندهای کاری اثربخش و تحقیق و توسعه) حائز اهمیت است. آنچه در این مبحث مورد تأکید است اهمیت منابع دانشگاهی این رشته بوده و تحلیل وضعیت دانش اندیشه سیاسی به‌عنوان زیرساخت تولید منابع مدنظر بوده است و لذا تمامی مباحث مطرح‌شده از جمله نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها هرچند که می‌تواند در بررسی دانش اندیشه سیاسی «بما هو» دانش مورد توجه قرار گیرند اما به‌نوعی متمرکز بر تولید منابع دانشگاهی بوده است.

۴-۱. نقاط قوت

اول. تأسیس گرایش اندیشه سیاسی در مجامع علمی آموزشی

- اقدام به تأسیس گرایش اندیشه سیاسی دوره دکترا در مؤسسات آموزشی دانشگاهی از دهه هفتاد
- اقدام به تأسیس گرایش اندیشه سیاسی در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی از دهه نود
- تربیت محققان و پژوهشگران گرایش اندیشه سیاسی در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی از سال ۱۳۹۰
- دوم. استفاده از میراث علمی
- اقدام به بازشناسی اندیشه سیاسی علمای شیعه در قالب سلسله کتب اندیشه سیاسی اسلام در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی
- احیای اندیشه سیاسی اسلامی در قالب حکمت متعالیه ملاصدرا در مؤسسات آموزشی و پژوهشی حوزوی
- سوم. گرایش به دانش اندیشه سیاسی از سوی نخبگان
- اهتمام به اندیشه سیاسی اسلام از سوی برخی مراجع و دانشمندان حوزه علمیه قم
- استقبال دانشجویان و پژوهشگران از گرایش اندیشه سیاسی چهارم. شرایط مناسب زیست بومی
- موقعیت ویژه اقلیمی جغرافیایی استراتژیک کشور و بسترهای مناسب حمل و نقل هوایی، زمینی و دریایی
- امنیت و صلح پایدار
- پنجم. ظرفیت‌های فرهنگ اسلامی - ایرانی
- وجدان جمعی موجود در فرهنگ ایرانی اسلامی
- حس خودباوری و بازگشت به خویشتن
- استحکام در باورهای ثابت (جامعه ایمانی)
- حاکمیت هنجارهای دینی
- ششم. وجود سازمان‌های مردم‌نهاد (مراکز علمی، تحقیقی، حوزوی و ...)
- استفاده از کارشناسان علمی فارغ‌التحصیل رشته‌های مرتبط

- تقسیم‌کار مناسب
- فعالیت‌های جمعی و هدف‌دار مانند همایش‌ها، مجموعه مقالات و ...
- وجود نیروهای پشتیبانی متخصص و مفید
- هفتم. استفاده از مزایای فناوری اطلاعات و ارتباطات
- افزایش نفوذ کلام از طریق استفاده از رسانه‌های جمعی
- تسهیل در روابط با مجامع علمی
- هم‌افزایی بین اعضای جامعه علمی
- استفاده از نشر الکترونیک (وب‌نوشت، وب‌گاه، چندرسانه‌ای)
- تسهیل در آموزش
- هشتم. تسلط بر جو علمی کشور، منطقه و جهان از طریق رصد مداوم
- استفاده از تجربه کشورهای با سابقه بیشتر
- همکاری و تعامل با تفکرات همسو
- نقد و بررسی آثار تفکر رقیب
- واکنش مناسب و پاسخگویی عقلانی مشکلات به وجود آمده ناشی از ترویج تفکر رقیب
- نهم. همسویی اندیشه سیاسی اسلام با سیاست‌های کلان حکومتی
- احساس مفید بودن و نیاز به استفاده حکومت از پرونده‌های علمی
- حمایت از مؤسسات مردم‌نهاد فعال در زمینه اندیشه سیاسی از سوی نهادهای حکومتی
- برنامه‌ریزی مناسب برای تحول در علوم اسلامی
- گرایش به رویکردهای عقلانی در تولیدات

۲-۴. نقاط ضعف

- برنامه‌ریزی نامناسب تغییرات جمعیتی در سال‌های گذشته
- عدم وجود فرهنگ تعاملی
- عدم وجود فرهنگ نقدپذیری

- عدم وجود فرهنگ استفاده از تجربیات دیگران و پندپذیری
- عدم اختصاص بودجه منظم برای تولید دانش
- وجود رویکردهای مقطعی در برنامه‌ریزی‌های ملی و تغییرات موسمی در پیاده‌سازی آن‌ها

- عدم آشنایی پژوهشگران با زبان‌های بین‌المللی در سطح مطلوب
- عدم آشنایی پژوهشگران با فناوری اطلاعات در سطح مطلوب
- وجود محدودیت‌های دسترسی به منابع علمی تحت وب
- وابستگی به ارکان حکومتی به صورت فردی و گروهی
- فقدان متون آموزشی منطبق رشته اندیشه سیاسی مورد نیاز نظام اسلامی

۳-۴. فرصت‌ها

- کشش تقاضا و احساس نیاز به نظریه‌های کاربردی در سطح جامعه
- رویکرد عقلانی حکومت در گرایش به اندیشه سیاسی اسلامی
- امکان استفاده از تجربیات کشورهای دیگر
- به استخدام درآوردن نیروهای علمی مفید از تفکر رقیب
- عزم حکومت در عقلانی کردن پایه‌های نظری نظام اسلامی
- گرایش حکومت به تقویت مقبولیت از طریق نظریه‌های کاربردی اندیشه سیاسی اسلامی و انسانی
- امکان تعریف جایگاه مناسب بر اساس نقشه جامع علمی کشور
- اشتیاق برای ایجاد قطب علمی اندیشه سیاسی اسلام
- وجود ظرفیت‌های مناسب آموزشی و پژوهشی

۴-۴. تهدیدها

- تسلط و غلبه اندیشه سیاسی غرب در مقابل اندیشه سیاسی اسلامی در مراکز علمی و دانشگاهی کشور
- عدم توان در توجیه اقتصادی فعالیت‌های برنامه‌ای برای بخش حکومتی در صورت حمایت

- عدم حمایت مکفی از حرکت‌های علمی
  - بی‌توجهی به دانش اندیشه سیاسی به دلیل ضرورت‌های اقتصادی
  - تقسیم‌کار نامناسب و عدم توزیع عادلانه منابع
  - رشد و توسعه بدون برنامه و هدف
  - تندروی در ارائه دیدگاه‌ها و نظرات
  - تغییر ناگهانی دیدگاه‌ها و رویکردها در حکومت
  - فاصله بین عمل و نظر از سوی حکومت و ویتروینی شدن تولیدات
  - رهیافت‌های نوین و رویکردهای علمی محض
  - نبود برنامه راهبردی
  - از دست دادن نیروهای علمی و کاهش تولید به دلیل رخداد‌های غیرقابل کنترل مانند بلایای طبیعی و جنگ و...
  - عدم وجود شبکه ارتباطی مناسب جهت تعامل پژوهشگران داخلی و خارجی
  - فقر واژگان فرهنگی و استفاده از ادبیات نامأنوس و در نتیجه کاهش فهم مشترک از برون‌دادها
- ۴-۵. استراتژی‌های ناظر بر نقاط قوت^{۱۱}**
- استراتژی‌های معطوف به استفاده از نقاط قوت جهت تحصیل فرصت‌ها:
- برنامه‌ریزی برای تولیدات کاربردی
  - استفاده از فناوری اطلاعات در مدیریت دانش و ایجاد پایگاه دانش و همچنین شبکه‌های مجازی
  - برنامه‌ریزی راهبردی علمی پژوهشی
  - تعریف کارویژه‌های کاربردی با سفارش حکومت برای پایان‌نامه‌های دکتری، همایش‌ها و...
  - تعریف فرصت‌های مطالعاتی
  - رساندن سطح مؤسسات آموزشی و پژوهشی به اهداف نقشه جامع علمی کشور
  - ایجاد قطب علمی اندیشه سیاسی

- استخراج تجربیات گذشتگان و ارائه کاربردی آنها
- برگزاری همایش‌های ملی و بین‌المللی دوره‌ای در سطح استان‌ها
- تقسیم کار هدفمند میان مراکز فعال
- مستندسازی تجربیات داخلی و خارجی

۴-۶. استراتژی‌های معطوف به نقاط ضعف^{۱۲}

استراتژی‌های معطوف به فرصت‌ها برای مدیریت نقاط ضعف:

- ایجاد اتاق‌های علمی بین حکومت و مراکز
- برگزاری جایزه بزرگ نقد حکومت و مدیریت توسط مراکز فعال
- برگزاری کارگاه‌های بین‌المللی
- تعریف ضوابط تفکیک کار علمی و سیاسی
- استفاده از همت جمعی برای تولید متون درسی

۴-۷. استراتژی‌های تهدیدگریز^{۱۳}

مهم‌ترین استراتژی‌ها برای احتراز از تهدیدات با استفاده از نقاط قوت‌ها:

- نقد و بررسی تفکر رقیب به‌عنوان مفاد درسی
- تهیه گزارش‌های نوبه‌ای مدون از فعالیت‌های صورت گرفته
- ایجاد صندوق رفاه پژوهشگران
- ایجاد نظام ارزیابی عملکرد و کارسنجی بین مراکز علمی
- تشکیل شورای منتقدین با سازوکارهای انتخاب خیرگانی
- تدوین شیوه‌نامه نگارش و استانداردسازی تولیدات و اعطای درجه به آنها
- طرح هر محقق یک وبلاگ
- برگزاری کرسی‌های نظریه‌پردازی
- ایجاد کتابخانه‌های وسیع الکترونیک

۴-۸. استراتژی‌های مدیریت ضعف‌ها^{۱۴}

استراتژی‌های ناظر بر کاهش ضعف‌ها برای مدیریت تهدیدها:

- بازشناسی زمینه‌های جایگزینی اندیشه اسلامی بجای اندیشه سیاسی غرب در دانشگاه‌ها
- افزایش ترویج اندیشه سیاسی اسلامی از طریق افزایش سطح مهارت‌های فناوری اطلاعات پژوهشگران
- پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای درآمدهای جایگزین حمایت‌های دولتی
- توزیع پروژه تولید کتاب‌های درسی در مراکز تخصصی متناسب با تخصص
- پیش‌بینی جایگزین برای سرمایه‌های انسانی
- تشکیل اتاق فکر بحران با نگاه آینده‌پژوهی

جمع‌بندی

اندیشه در معنای اخص و اندیشه سیاسی در معنای اعم، از دوران مشروطه تا به امروز فراز و فرودهای مختلفی را طی کرده است. هرچند به دلیل نفوذ اندیشه اسلامی و حضور فقها و علمای مسلمان، چه به صورت سلبی و چه ایجابی، مباحث اندیشه سیاسی بیشتر صبغه فقهی داشته، اما در مقاطعی هم روشنفکران و دانشگاهیان با طرح مسائل اندیشه سیاسی به پیروی از متون اندیشمندان غربی، به‌ویژه در عرصه ترجمه، گام‌هایی برداشته‌اند؛ اما متأسفانه جز موارد اندکی، نوشته‌های جدی اندیشه‌ای در باب سیاست پدید نیامده و در بیشتر موارد، مباحث به‌نوعی در چارچوب قواعد مبارزات سیاسی و در واکنش به وقایع مطرح شده است؛ بنابراین، اندیشه سیاسی هیچ‌گاه به مرحله اندیشه سیاسی به معنای دقیق آن نرسیده است. بیشتر مباحث دارای ماهیت کلامی و به شکل جدلی برای اسقاط مخالف طرح شده و نه به صورت فلسفی و برهانی تا بتوان آن را اندیشه سیاسی نامید.

دانش اندیشه سیاسی در ایران هنوز راه پریچ‌وخم و درازی را در پیش دارد تا به وضعیت مطلوب برسد. در بررسی به‌عمل‌آمده کشور ایران دارای ۱۸ دانشگاه، ۸ مرکز پژوهشی، ۶۲۵ دانشجو، ۷۰ پژوهشگر، ۹۴ هیئت علمی، ۵۵۰ مقاله، ۷۱۱ پایان‌نامه و پژوهش، ۴۶۸ کتاب و ۱۸ نشریه می‌باشد. البته مراکز آموزشی و پژوهشی و علی‌الخصوص مراکز حوزوی بعد از انقلاب اسلامی و به‌ویژه در دهه سوم انقلاب

اسلامی توانسته‌اند گرایش اندیشه سیاسی را تقویت کنند. طرح بحث حکمت متعالیه و برگزاری همایش و نشست‌های علمی از سوی پژوهشکده علوم و فرهنگ اسلامی در قم که یک مرکز پژوهشی حوزوی است، قابل تقدیر و ستایش است اما هنوز تا رسیدن به سرمنزل مقصود فاصله بسیار است. آمار تعداد دانشجویان، پژوهشگران و اعضای هیئت علمی در زمینه اندیشه سیاسی دلگرم‌کننده است ولی باید فعالیت‌های علمی از نگاه عمومی اندیشه سیاسی، به سمت اندیشه سیاسی اسلامی سرعت بیشتری بگیرد. متأسفانه هنوز در ایران، دانش اندیشه سیاسی شکل‌گیری مناسبی نداشته است، بلکه برای رسیدن به چشم‌انداز ۱۴۰۴ باید در دانش اندیشه سیاسی، سیاستی اتخاذ شود تا مراکز علمی و پژوهشی، تعداد پژوهشگران، اساتید و انجمن‌های تخصصی افزایش یافته و نیز حوزه دانش اندیشه سیاسی آن هم اندیشه سیاسی اسلامی بتواند به‌طور دقیق ماهیت امور سیاسی در ایران را مورد مطالعه قرار دهد که در این مسیر تولید منابعی متفاوت و درخور اجتناب‌ناپذیر است. در مجموع و با توجه به پژوهش پیش رو، راهبردها، راهکارها و پیشنهادات اجرایی که در زمینه رشد، اعتلا و غنای هرچه بیش‌تر منابع دانشگاهی دانش اندیشه سیاسی می‌توان برشمرد بدین شرح‌اند:

- تربیت و پرورش پژوهشگران و محققان مسلط به دانش اندیشه سیاسی
- عنایت به بازار کار فعالان این رشته علمی
- ارتباط پژوهشگران و محققان این رشته با محققان و پژوهشگران جهان اسلام
- شناسایی مؤلفان و محققان اندیشه سیاسی اسلام و حمایت از آنان
- تأسیس مراکز تخصصی دانشگاهی و حوزوی دانش اندیشه سیاسی
- اختصاص قطب علمی به دانش اندیشه سیاسی در کشور
- افزایش انجمن‌های علمی و نشریه‌های تخصصی
- تأمین اعتبار مالی مناسب و درخور دانش اندیشه سیاسی
- توزیع منابع مالی برحسب عملکرد و کارسنجی مراکز دانش اندیشه سیاسی
- تدوین و منسجم کردن گزاره‌ها، نظریه‌ها، کرسی‌های آزاداندیشی در زمینه دانش اندیشه سیاسی
- ایجاد اجلاس و همایش اندیشه سیاسی اسلام با حضور کشورهای اسلامی

- استفاده کاربردی از دانش اندیشه سیاسی در تدوین زیرساخت‌های نظام جمهوری اسلامی ایران
- برقراری ارتباط وثیق بین اندیشه سیاسی اسلام با مبانی انقلاب اسلامی ایران
- اهتمام ورزی به اندیشه سیاسی اسلام به میزان فقه سیاسی در مراکز حوزوی و دانشگاهی
- ایجاد فرصت مطالعاتی به اساتید و پژوهشگران این رشته در کشورها جهان اسلام و غرب

یادداشت‌ها

---

1. Discipline
2. SWOT
3. S: strengths
4. W: weaknesses
5. O: opportunities
6. T: threats
- 7 SO: strengths- opportunities
- 8 ST: strengths- threats
- 9 WO: weaknesses- opportunities
- 10 WT: weaknesses- threats
- 11 SO: strengths- opportunities
- 12 WO: weaknesses- opportunities
- 13 ST: strengths- threats
- 14 WT: weaknesses- threats

کتابنامه

- اشتراوس، لئو (۱۳۷۳)، فلسفه سیاسی چیست؟ ترجمه فرهنگ رجایی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۹)، تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم، تهران: نشر نی.
- بیگدلو، رضا (۱۳۸۰)، باستان‌گرایی در تاریخ معاصر ایران، تهران: نشر مرکز.
- پیرس و رایبسون (۱۳۸۲)، برنامه‌ریزی و مدیریت استراتژیک، ترجمه خلیلی شورینی، دکتر سهراب. انتشارات یادواره کتب.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۶۲)، فارابی: مؤسس فلسفه اسلامی، تهران.

صدرا، علیرضا (۱۳۸۴)، «فرایند گرایش فلسفه سیاسی در ایران و اسلام»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۷.

قادری، سید علی (۱۳۸۶)، «امام خمینی در پنج حوزه معرفت سیاسی» ارائه‌شده در: مجموعه مقالات انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن.

هدایت، مهدیقلی (۱۳۷۵)، *خاطرات و خطرات*، تهران: زوار.

Chang, Hsu-His & Huang, Wen-chin (2006), "Application of a Quantification SWOT Analytical Method", Wen-chin, *Mathematical and Computer Modelling*, Vol.43, January, pp.158-169.

Pierce, R. (1966), *Contemporary French Political Thought*, Oxford U.P.

منابع اینترنتی

cpt.isca.ac.i
ihss.ac.ir
ww.vazd.ac.ir
www.atu.ac.ir
www.basu.ac.ir
www.bou.ac.ir
www.guilan.ac.ir
www.hawzeh.ac.ir
www.iauctb.ac.ir
www.ihcs.ac.ir
www.iict.ac.ir
www.iki.ac.ir
www.ikiu.ac.ir
www.iscs.ac.ir
www.isu.ac.ir
www.khu.ac.ir
www.modares.ac.ir
www.mofidu.ac.ir
www.razi.ac.ir
www.ri-khomeini.ac.ir
www.sbu.ac.ir
www.srbiau.ac.ir
www.uf.ac.ir
www.um.ac.ir
www.umz.ac.ir
www.ut.ac.ir